

Δικτατορία του προλεταριάτου και Παρισινή Κομμούνα

Πολιτικό και κοινωνικό υποκείμενο

Γράφει ο ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ*

Στο παρόν άρθρο αναλύονται οι βασικές παραδοχές της μαρξικής πρόσληψης της δικτατορίας του προλεταριάτου και η αντιστοίχισή τους με την Παρισινή Κομμούνα. Η έννοια της δικτατορίας του προλεταριάτου (ΔτΠ) συσχετίζεται εξ αρχής στο νεανικό μαρξικό έργο με τη μετάβαση ως διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού. Στη συνέχεια υπό το φως της κριτικής της πολιτικής οικονομίας και των πυκνών ιστορικών γεγονότων που συνταράσσουν τη Γαλλία το 19ο αιώνα η έννοια εμπλουτίζεται με συγκεκριμένο λογικό και ιστορικό περιεχόμενο. Η μαρξική κριτική στην Κομμούνα, δίχως να παραβλέπει τη σημασία της ως γνήσιας προλεταριακής εξέγερσης, εστιάζει στα σφάλματα και τις αντιφάσεις των παραδοσιακών πολιτικών δυνάμεων που ηγεμόνευσαν (μπλανκιστές-προυντονιστές) καταδεικνύοντας ότι υποτίμησαν το καθήκον της καταστροφής του αστικού κράτους, απaráβατο όρο για την εκκίνηση της δημιουργικής παραγωγής των συνθηκών μετάβασης προς τον κομμουνισμό. Τέλος, παρουσιάζονται κάποια ανοικτά ερωτήματα για τη σχέση πολιτικού-κοινωνικού υποκειμένου που παραμένουν κομβικές υποθέσεις εργασίας σε κάθε απόπειρα κοινωνικού μετασχηματισμού.

* Δρ Πολιτικής Κοινωνιολογίας -
Συγγραφέας

Υπάρχει ένα κλασικό ερώτημα-δίλημμα που συμπυκνώνει τη λογική-εγγενή αντίφαση κάθε απόπειρας κοινωνικού μετασχηματισμού: πώς αλλάζουν οι συνειδήσεις των ανθρώπων, όταν αυτή η αλλαγή προϋποθέτει κοινωνικούς μετασχηματισμούς σε επίπεδο θεσμών, δομών, ιδεών και εντέλει κοινωνικών σχέσεων, που με τη σειρά τους για να πραγματοποιηθούν πρέπει πρώτα οι άνθρωποι να συνειδητοποιηθούν, να μετατραπούν δηλαδή σε συνειδητά δρώντα υποκείμενα; Με άλλα λόγια, ποιες είναι οι κρίσιμες διαμεσολαβήσεις που μετατρέπουν τα υποκείμενα από φορείς αντικείμενικών προσδιορισμών σε δρώσες δυνάμεις;

Το ζήτημα της μετάβασης στις απαρχές της νεωτερικότητας

Ο Rousseau, ως ο πλέον ριζοσπαστικός στοχαστής της πολιτικής ριζοσπαστικής φιλοσοφίας του 18ου αιώνα, για να επιλύσει το παραπάνω “κυκλικό” ερώτημα, εισάγει αυθαίρετα, βουλευσιαρχικά την έννοια του μεταβατικού νομοθέτη. Ο μεταβατικός νομοθέτης είναι το υποκείμενο/φορέας του γενικού συμφέροντος που δημιουργεί καθαρά βουλευσιαρχικά ως γενική, καθολική βούληση τους απαραίτητους θεσμούς, το αναγκαίο πλαίσιο της νέας πολιτικής κοινωνίας, ώστε μέσα από αυτή τη «θεσμική επανάσταση» να παραχθούν ως νέα δρώντα υποκείμενα, οι συνειδητοποιημένοι πολίτες.

Οι πρώιμοι κομμουνιστές, όπως ο Babeuf και Buonarroti, πολιτικά τέκνα της ρουσσωϊκής παράδοσης, θεωρούσαν ότι μετά την επερχόμενη πληβειακή επανάσταση, που θα ολοκληρώσει τις εκκρεμότητες της Γαλλικής αστικής Επανάστασης, θα χρειαστεί μια μεταβατική δικτατορική περίοδος, παιδαγωγικής προετοιμασίας των μαζών για τη νέα κοινωνία.

Ο Blanqui, ως ώριμος (μη μαρξιστής) κομμουνιστής, θα προσδώσει το ταξικό περιεχόμενο αυτής της μεταβατικής δικτατορίας, ορίζοντάς την περιγραφικά ως δικτατορία του προλεταριάτου. Ο σύντομος (αλλά και μακρύς) δρόμος από την «μόρ-

φη επανάσταση» του Φλεβάρη του 1848 μέχρι την προλεταριακή εξέγερση –και την αιματηρή συντριβή της τον Ιούνιο του ίδιου έτους– η μετατροπή της απατηλής ενότητας των τάξεων σε ασυμφιλίωτη αντίθεση, η μετάβαση από την αστική δημοκρατία στο πραξικόπημα του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, επιβεβαιώνοντας έμπρακτα την ταξικότητα της αστικής δημοκρατίας, θα νομιμοποιήσει πολιτικά και ηθικά τη δικτατορία του προλεταριάτου.

Στην έννοια αυτή θα προσδώσει λογικό και ιστορικό περιεχόμενο ο Μαρξ, μετατρέποντάς την άρρητα αλλά και ρητά σε συστατικό στοιχείο της μαρξικής θεωρίας και σε αναγκαία βαθμίδα της επαναστατικής στρατηγικής.

Η ΔτΠ ως συλλογικός μεταβατικός νομοθέτης

Η δικτατορία του προλεταριάτου, κομβικός όρος της μαρξικής θεωρίας για το κράτος, είναι με αυτή την έννοια το εννοιολογικό αντίστοιχο του ρουσσωϊκού μεταβατικού νομοθέτη. Διαμεσολαβεί το πέρασμα από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό και έχει ως στόχο την υλική, πολιτισμική και πολιτική οργάνωση αυτής της μετάβασης. Συμπυκνώνει και πλαισιώνει τη διαδικασία καταστροφής του κράτους, των κοινωνικών τάξεων και χαρτογραφεί την απόδραση από τη φυλακή του νόμου της αξίας, τη διαφυγή από τον αλλοτριωτικό *αντεστραμμένο κόσμο* (verkehrte Welt).

Ο Μαρξ μετασχηματίζει τον αφηρημένο μεταβατικό νομοθέτη σε συγκεκριμένο συλλογικό πολιτικό υποκείμενο, το οποίο μέσω της διαλεκτικής διάνοησης-προλεταριάτου, επιτελεί τον ίδιο παιδαγωγικό ρόλο, υλοποιεί το πρόταγμα της καθολικής απελευθέρωσης, διαμορφώνοντας τους υλικούς και πολιτικούς όρους του κομμουνισμού.

Η έννοια της δικτατορίας του προλεταριάτου αναφέρεται στο περιεχόμενο και όχι στη μορφή άρθρωσης της προλεταριακής εξουσίας/κυριαρχίας. Γι’ αυτό και η εργατική εξουσία δεν συνίσταται απλώς

στην εισαγωγή πολιτικών θεσμών. Απνώ-
ντας την κριτική της πολιτικής οικονομίας
ως συγκροτησιακή παραδοχή της υλιστι-
κής θεώρησης, η ΔΤΠ τροποποιεί το σύ-
νολο των κοινωνικών σχέσεων, ενοποιεί
τις σφαίρες της οικονομίας και της πολι-
τικής, συγκροτώντας τους ανθρώπους ως
συνειδητά πολιτικά δρώντα υποκείμενα
και ενσυνειδητούς παραγωγούς των υλι-
κών/κοινωνικών όρων της ύπαρξής τους.

Το ζήτημα της ΔΤΠ αποτελεί, συνεπώς,
μέρος μιας ευρύτερης προβληματικής
γύρω από τη διαδικασία της μετάβασης
από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό
και συμπεκνώνει κομβικής σημασίας ζη-
τήματα, όπως τη σχέση δημοκρατίας-δι-
κτατορίας, τη διαλεκτική μαζών-κόμ-
ματος, υποκειμένου και αντικειμενικού
πλαίσιου, επανάστασης-εξουσίας.

Τα ίχνη της προβληματικής της ΔΤΠ στο νεανικό μαρξικό έργο

Η έννοια της ΔΤΠ, ως πολιτικής μορφής
της μετάβασης που συναντάμε στο ώρι-
μο μαρξικό έργο, συσχετίζεται με δύο
προβληματικές του νεανικού μαρξικού
έργου¹: την πολιτική διαμεσολάβηση
της καθολικής χειραφέτησης και τη δι-
αλεκτική σύλληψη της δημοκρατίας ως
ορίου της πολιτικής μορφής της αστικής
κοινωνίας, αλλά και ως αναγκαίου μέσου
υπέρβασής της μέσω της επέκτασης της
δημοκρατίας στην κοινωνία των ιδιωτών.

Η πολιτική χειραφέτηση είναι για το
Μαρξ ανεπαρκής και μερική γιατί δεν
υπερβαίνει τους υλικούς όρους της αστι-
κής κοινωνίας που παράγουν το δικαίωμα
της ανθρώπινης ουσίας ανάμεσα στη συ-
γκεκριμένη εγωιστική ύπαρξη (αστός) και
στην ψευδή κι αλλοτριωτική καθολικότη-
τά της (πολίτης).²

1. Βλ. τα έργα *Για το Εβραϊκό ζήτημα και Κριτική της
Χεγκελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου*.

2. «Η πολιτική χειραφέτηση δεν παράγει παρά μια
τυπική δημοκρατία, όπου διακηρύσσονται δικαιώμα-
τα και υποχρεώσεις που δεν μπορούν να εκπληρω-
θούν στην κοινωνία των ιδιωτών» Βλ. G. Lukacs, *Le
jeune Marx, son evolution philosophique de 1840 a
1844*- Paris, Editions de la Passion, 2002, σελ. 65.

Η πραγματική χειραφέτηση προϋποθέ-
τει μια επανάσταση που υλοποιεί τη ρήξη
με την κοινωνία των ιδιωτών και με την
κρατική της θέσμιση.

Η μαρξική θεωρία για το κράτος ήδη
στη νεανική στιγμή της διατυπώνει ως
πρόταγμα τη συντριβή της κρατικής οργά-
νωσης, πρόταγμα που παραμένει συστατι-
κό της χαρακτηριστικό και στη μετέπειτα
εξέλιξή της, μια *εμμένουσα αντικρατική
μήτρα*³. Η μερικότητα της πολιτικής χει-
ραφέτησης δεν εμποδίζει τον Μαρξ να τη
θεωρήσει βαθμίδα και όριο της ανθρώπι-
νης χειραφέτησης.

Στο *Εβραϊκό ζήτημα* η πολιτική χειρα-
φέτηση νοείται ως «μια μεγάλη πρόοδος
[...].. η τελευταία μορφή της ανθρώπινης
χειραφέτησης εντός της μέχρι σήμερα
οργάνωσης του κόσμου», ενώ στο άρ-
θρο «Ο Βασιλιάς της Πρωσίας και η κοι-
νωνική μεταρρύθμιση. Από έναν Πρώσο
(31-7-1844)» διατυπώνεται η σχέση πολι-
τικού-κοινωνικού τη στιγμή του επαναστα-
τικού μετασχηματισμού⁴.

Ο κοινωνικός μετασχηματισμός είναι
αναγκαστικά πολιτικός επειδή βγαίνει
από τους κόλπους του υπάρχοντος, του
οποίου αποτελεί την άρνηση, και φέρει
την πολιτική ως αναγκαίο ίχνος της ταξι-
κής κοινωνίας. Ο κοινωνικός μετασχηματι-
σμός όμως εκτός από αρνητικότητα είναι
και κατάφαση, οπότε όταν οικοδομεί το
νέο, η πολιτική ως ίχνος του παλιού χά-

3. Βλ. D. Bensaid 2006, *Sur la question juive,
Presentation et commentaires*- Paris, Editions Fab-
rique 2006, σελ. 91.

4. Η πολιτική δεν είναι απλά μια μεγάλη πρόοδος,
αλλά και η μορφή, η αναγκαία οδός της απόδρασης
από τον υπάρχοντα φετιχοποιημένο κόσμο: «Όσο
παραφραστική ή ανόητη όμως είναι μια κοινωνική
επανάσταση με πολιτική ψυχή, τόσο έλλογη είναι μια
πολιτική επανάσταση με κοινωνική ψυχή.» Βλ. K. Marx,
Κείμενα από τη δεκαετία του 1840, Θ. Γκιούρας
(επιμ.), Αθήνα, εκδ. ΚΩΜ, 2014, σελ. 169 και 358.

νει το ειδικό της βάρους. Πρόκειται για πρώτη διατύπωση της προβληματικής της μετάβασης μέσα από τη *διαλεκτική επανάστασης-εξουσίας*.

Ο Μαρξ θέλει να διαρρήξει τη φυλακή του πολιτικού μυστικισμού, την πολιτική μέσω της πολιτικής και κατανοεί την πολιτική ως μη φετιχοποιημένη μορφή, μόνο όταν εκείνη επεκτείνει την κριτική της στο ομιχλώδες πεδίο των μη «πολιτικών» οικονομικών σχέσεων. Η πολιτική, για να είναι αληθινή κριτική στο υπάρχον, πρέπει να μιλήσει πολιτικά για την οικονομία.

Στην *Κριτική*, ο Μαρξ στοχάζεται πάνω στο διττό αντιφατικό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας. Η δημοκρατία λογίζεται είτε ως η πληρέστερη μορφή του αστικού κράτους επειδή αναδεικνύει τις αντιθέσεις του, δίχως όμως να αίρει τον φετιχοποιημένο χαρακτήρα του, είτε ως μέσο ανατροπής της αστικής κοινωνίας. Η ανάπτυξη της δημοκρατίας είναι συνεπώς το όριο ταλάντωσης ή θραύσης του υπάρχοντος κοινωνικού σχηματισμού και η μορφή της μετάβασης προς την αταξική κοινωνία.

Ο Μαρξ συνάγει πως η υπέρβαση του παλιού κόσμου μπορεί να προέλθει μέσα από το συνδυασμό πολιτικής και κοινωνικής επανάστασης που επεκτείνοντας τη δημοκρατία αναδεικνύει το ουσιαστικό της περιεχόμενο. Την ίδια στιγμή προσδιορίζει περιγραφικά, το πολιτικό και κοινωνικό υποκείμενο του μετασχηματισμού ως την ενότητα της *σκεπτόμενης και πάσχουσας ανθρωπότητας*⁵ εισάγοντας τη διαλεκτική διανόησης-προλεταριάτου, που θα διατυπώσει ρητά στην *Εισαγωγή της Κριτικής στην εγγεληνική φιλοσοφία του Δικαίου*.

Η περαιτέρω επεξεργασία αυτών των θεωρητικών διαπιστώσεων στο ώριμο μαρξικό έργο, υπό το φως της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, της ταξικής μεθοδολογίας και των ιστορικών γεγονότων (επαναστάσεις του 1848, πραξικόπημα του Λουδοβίκου Βοναπάρτη και η Παρισινή Κομμούνια), αποτυπώνεται στην ανάπτυξη της έννοιας της δικτατορίας του προλεταριάτου.

Πρώτη στιγμή της δικτατορίας του προλεταριάτου: η συντριβή του αστικού κράτους

Στα *πολιτικά γραπτά ή ιστορικά έργα*⁶, ο Μαρξ θεμελιώνει λογικά και ιστορικά, τις βασικές του θέσεις για το αστικό κράτος και τους τρόπους υπέρβασής του κατά την επαναστατική διαδικασία, θέσεις που συγκροτούν τον σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας κράτους.

Το αστικό κράτος είναι η ένυλη έκφραση του αστικού συμφέροντος, συνεπώς η λειτουργία, η δομή και το περιεχόμενο του προσδιορίζονται από την καθαυτό υλικότητα του και το σκοπό για τον οποίο έχει συγκροτηθεί. Δεν αρκεί η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας από το προλεταριάτο για την πραγμάτωση της κοινωνικής χειραφέτησης, γιατί το κράτος δεν είναι μια ουδέτερη πύκνωση ισχύος που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ενάντια στην κυρίαρχη τάξη.

Ο Μαρξ από το 1852 στη *18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* δηλώνει ρητά πως το περιεχόμενο της επανάστασης είναι το τσάκισμα (brecken) και η καταστροφή (zerbrechen, zerstorung) του αστικού κράτους. Το συμπέρασμα αυτό διατυπώνεται και στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*: «Μα η εργατική τάξη δεν μπορεί απλώς να πάρει στα χέρια της την έτοιμη κρατική μηχανή και να τη βάλει σε κίνηση για τους δικούς της σκοπούς».⁷ Αλλά και στην επιστολή του στις 12-4-1871 στον Κούγκελμαν ο Μαρξ τονίζει τη σημασία της συντριβής της κρατικής μηχανής⁸.

6. Ιστορικά έργα ή πολιτικά γραπτά ονομάζονται τα κείμενα του Μαρξ που καταγράφουν και αναλύουν τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στη Γαλλία την περίοδο 1848-1852 και την περίοδο της Παρισινής κομμούνιας (1871). Πρόκειται για τα έργα: *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία 1848-1850*, *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* και ο *Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*.

7. Βλ. Κ. Μαρξ, *Ιστορικά έργα*, Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία, Αθήνα, εκδόσεις Αναγνωστίδη, σελ. 307.

8. «Αν ρίξεις μια ματιά στο τελευταίο κεφάλαιο του έργου μου, *Η 18η Μπρυμαίρ*, θα δεις ότι σαν κατοπινή προσπάθεια της Γαλλικής Επανάστασης δηλώνω: Να μην περάσει τη γραφειοκρατική-στρα-

5. Βλ. *Επιστολή στο Ruge*, Μάιος 1843, στο Κ. Μαρξ, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840* (επιμ) Θ. Γκιούρας -Αθήνα, εκδόσεις ΚΩΜ, 2014, σελ. 195-96

Τι αντικαθιστά το ανατιναγμένο αστικό κράτος; Μέσα από την εμπειρία της Κομμούνας «που δεν ήταν πια κράτος με την καθαυτή έννοια της λέξης» (Engels, «Επιστολή στον Μπέμπελ», Μάρτης 1875), ο Μαρξ αναλύει τις μορφές αυτού του μη κράτους, την εσωτερική του θέσμιση, συσχετίζοντάς τες με τη διαδικασία μετάβασης στον (ακρατικό) κομμουνισμό. Η Κομμούνα ως ιστορική μορφή της ΔτΠ αποτελεί την πρώτη απόπειρα μιας συνειδητής οργάνωσης της κοινωνικής ζωής υπό την ηγεμονία της εργατικής τάξης.

Η Κομμούνα χαρακτηρίζεται από λάθη, αντιφάσεις και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις που αντανακλούν και τον διττό χαρακτήρα της ως μεταβατικής προλεταριακής εξουσίας που βγαίνει από τους κόλπους της παλιάς κοινωνίας. Κοιτώντας πίσω πρέπει να ολοκληρώσει ένα αρνητικό έργο καταστροφής γιατί ο εχθρός κάρδοκε. Κοιτώντας στο μέλλον, οφείλει να παράγει στοχοθετημένα, συνειδητά και συλλογικά τους υποκειμενικούς και αντικειμενικούς όρους της μετάβασης προς τον κομμουνισμό.

Ο Μαρξ τονίζει το διττό περιεχόμενο της Κομμούνας ως μορφής της ΔτΠ και αναγνωρίζει τη σημασία της ως γεγονός με παιδαγωγική και πολιτική σημασία για την υπόθεση του κομμουνισμού ανεξάρτητα από την ήττα της που θεωρεί δεδομένη: «Όποια και να είναι η έκβαση, έχουμε ένα καινούργιο σημείο εκκίνησης με παγκόσμια ιστορική αξία» (MECW vol. 44).

Προλεταριακή βία ή μνη υποτιμάτε την αστική αντίδραση

Η μαρξική κριτική στην Κομμούνα, συμπλέοντας με την κριτική των μπλανκιστών, εστιάζει ακριβώς στο ότι δεν δόθηκε η πρόποσα προσοχή στο αρνητικό καθήκον της προλεταριακής εξουσίας και στη δικτατορική διάστασή της και υπερτονίστηκε ο καταφατικός χαρακτήρας και η δημοκρατική της πτυχή. Εφόσον όμως κάθε κράτος θεμελιώνεται στη βία και το θεμέλιο της δικτατορίας του προλετα-

ριάτου είναι το μονοπώλιο της βίας από την εργατική τάξη, βία απαραίτητης και εξαρτώμενης από το μέγεθος της αστικής αντίδρασης. Όταν ο Θιέρσος δολοφονούσε αιχμαλώτους, η Κομμούνα αν και ψήφισε για αντίποινα δεν τα υλοποίησε ποτέ, αποθρασύνοντας περισσότερο τις Βερσαλλίες που επέδειξαν φοβερή βαρβαρότητα. Σε μια ταξική σύγκρουση, το πλαίσιο ορίζεται από τον αντίπαλο σε μεγάλο βαθμό και η συμμετρία των αντιδράσεων είναι απαράβατος όρος της σύγκρουσης. Με αυτή την έννοια δεν μπορεί η Κομμούνα να επιτρέπει την ελευθερία του Τύπου, όταν ο Θιέρσος απαγόρευε κάθε διακίνηση ιδεών στην υπόλοιπη γαλλική επικράτεια. Ο Μαρξ, επικρίνει την Κομμούνα γιατί δε βάδισε αμέσως κατά των Βερσαλλιών, δίνοντας πολύτιμο χρόνο στις δυνάμεις του Θιέρσου να ανασυγκροτηθούν.

Σε γράμμα του στον Λήμπκνεχτ στις 6 Απριλίου και προβλέποντας την ήττα, χρησιμοποιεί σκληρά λόγια: «Η Κ.Ε. κι έπειτα η Κομμούνα άφησαν σε αυτό το άθλιο έκτρωμα, τον Θιέρσο, το χρόνο να συγκεντρώσει τις εχθρικές δυνάμεις: 1) γιατί, από βλακεία, δε θέλησαν να αρχίσουν τον εμφύλιο πόλεμο, λες και δεν τον είχε αρχίσει πρώτος ο Θιέρσος όταν πήγε να αφοπλίσει με τη βία το Παρίσι, λες και η Εθνοσυνέλευση, που κλήθηκε να αποφασίσει για πόλεμο ή ειρήνη με τους Πρώσους, δεν είχε κιάλας κηρύξει τον πόλεμο στη δημοκρατία, 2) για να μην κατηγορηθούν ότι σφετερίστηκαν την εξουσία έχασαν πολύτιμο χρόνο με τις εκλογές της Κομμούνας, αντί να βαδίσουν στις Βερσαλλίες αμέσως μετά την ήττα της αντίδρασης στο Παρίσι» (MEWC, 44:128). Σε γράμμα του στις 17 Απριλίου στον Κούγκελμαν, επαναλαμβάνει την ίδια κριτική, αλλά με διαφορετικό ύφος, όπου η βλακεία ονομάζεται ψυχική καλοσύνη ή ευαισθησία σε ζητήματα τιμής.

Και ο Ένγκελς θα ασκήσει σφοδρή κριτική στους Κομμουνάρους για τους ίδιους λόγους: «...Αυτό όμως που είναι πολύ δύσκολο να κατανοήσουμε είναι το γεγονός ότι η Κομμούνα στάθηκε με ιερό δέος μπροστά στην πόρτα της Τράπεζας της Γαλλίας. Αυτό ήταν επίσης ένα σοβα-

τιωτική μηχανή από το ένα χέρι στο άλλο, αλλά να την τσακίσει».

ρό πολιτικό σφάλμα. Η Τράπεζα στα χέρια της Κομμούνας θα άξιζε περισσότερο από 10.000 ομήρους. Θα σήμαινε την άσκηση πιέσεων εκ μέρους ολόκληρης της γαλλικής αστικής τάξης επί της κυβέρνησης των Βερσαλλιών να συνάψει ειρήνη με την Κομμούνα» (*Εμφύλιος Πόλεμος στη Γαλλία* [Εισαγωγή στη γερμανική έκδοση]).

Η μαρξική κριτική δεν αφορά στην αθέτηση κάποιων αναλλοίωτων επαναστατικών αρχών, αλλά πρακτικά στην εγκληματική υποτίμηση του ταξικού αντιπάλου. Πάνω στη μέθη της κοινωνικής απελευθέρωσης οι πολιτικές δυνάμεις, κυρίως των προντονιστών, αγνόησαν τον χωροταξικό περιορισμό της εξέγερσης και την πρωσική παρουσία, που εξασφάλισε τελικά τις απαραίτητες εφεδρείες στον αντίπαλο με τραγικές συνέπειες για το προλεταριάτο.

Δεύτερη στιγμή: Ο θετικός και παιδαγωγικός ρόλος της ΔτΠ

Η ΔτΠ προκύπτει ως αναγκαία πολιτική-κρατική μορφή της μετάβασης από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό, αφού πρώτα η μαρξική θεωρία έχει θεμελιώσει την αναγκαιότητα της συντριβής του αστικού κράτους, η οποία είναι η πρώτη στιγμή του κοινωνικού μετασχηματισμού και «ο προκαταρκτικός όρος κάθε πραγματικής λαϊκής επανάστασης στην ήπειρο» (Μαρξ, «Επιστολή στον Kugelmann» στις 12-4-1871).

Η έννοια της ΔτΠ θεμελιώνεται καταρχήν ως κατάληξη-απόγειο της πάλης των τάξεων, ως απαραίτητη μορφή εξουσιαστικής θέσμισης που υλοποιεί το τσάκισμα του κράτους⁹ και οικοδομεί την εργατική

εξουσία μέσα από τη διαλεκτική άρνησης και κατάφρασης. Ο Μαρξ σε επιστολή του προς τον Weydemeyer (5-3-1852) αναλύει την έννοια της ΔτΠ ως αποτέλεσμα της ταξικής πάλης και ως μέσο προς την αταξική κοινωνία, ένα κατώφλι από το παρελθόν προς το μέλλον. «[...] Δεν ανήκει σε μένα η τιμή ότι ανακάλυψα την ύπαρξη των τάξεων στη σύγχρονη κοινωνία, όπως και την πάλη που διεξάγουν μεταξύ τους (...) το νέο που έφερα είναι ότι: 1) απέδειξα ότι η ύπαρξη των τάξεων είναι συνδεδεμένη με καθορισμένες ιστορικές φάσεις της ανάπτυξης της παραγωγής, 2) η πάλη των τάξεων οδηγεί αναγκαστικά στη δικτατορία του προλεταριάτου και 3) η ίδια αυτή η δικτατορία δεν αντιπροσωπεύει παρά μια μετάβαση προς την κατάργηση όλων των τάξεων και προς μια κοινωνία δίχως τάξεις».

Στην *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, η σύλληψη της ΔτΠ ως φάσης μιας ενιαίας διαδικασίας μετάβασης διατυπώνεται ξεκάθαρα, ώστε να ορίσει το κράτος σε μια κομμουνιστική κοινωνία και να αντιπαρατεθεί με τις μεταρρυθμιστικές προτάσεις και τη συνεπαγόμενη εξιδανίκευση της λαοκρατικής δημοκρατίας στο πλαίσιο της αστικής κοινωνίας.¹⁰ Από αυτή τη σύλληψη της ΔτΠ ως μεταβατικής πολιτικής μορφής παράγεται ο θετικός της χαρακτήρας και η εξαρχής σύνδεση και υπαγωγή της στον τελικό στόχο της αταξικής κοινωνίας.

Η θετική διάσταση της ΔτΠ και η μορφοποίησή της ως κράτος που αρνείται προοπτικά τον εαυτό του, δεν συνεπάγεται την αισθητικοποίηση της αρνητικής της διάστασης. Η ΔτΠ είναι καταρχήν κράτος, άρα βία και μηχανισμός επιβολής για την καθυστότηση της αστικής τάξης και γενικότερα των εχθρών του προλεταριάτου, είναι *βία που θεσπίζει*, παράγει δίκαιο

9. Η συντριβή του σκληρού πυρήνα του κράτους (αστυνομία-στράτος) και η δημιουργία ένοπλων πολιφυλακών, η αντικατάσταση του κοινοβουλευτισμού από τα σοβιέτ και η άρση της διάκρισης των εξουσιών, η αιρετότητα και η ανακλιτότητα των αντιπροσώπων και η εξίσωση των βουλευτικών μισθών με τον μέσο εργατικό μισθό, αποτελούν τυπολογικά χαρακτηριστικά της ΔτΠ, ενώ καταδεικνύουν την ταξικότητα και τον «λαϊκό-πρωτόγονο» χαρακτήρα της εργατικής δημοκρατίας.

10. «Ανάμεσα στην καπιταλιστική και την κομμουνιστική κοινωνία βρίσκεται η περίοδος της επαναστατικής μετατροπής της μιας στην άλλη. Και σε αυτή την περίοδο αντιστοιχεί μια πολιτική μεταβατική περίοδος, όπου το κράτος δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά η επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου». Βλ. Κ. Μαρξ, *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, Αθήνα, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, σελ. 34.

και δεν χρειάζεται κανένας εξωραϊσμός αυτής της πραγματικότητας.¹¹ Το κράτος του προλεταριάτου είναι μηχανισμός βίας, μόνο στο βαθμό που φέρει εντός του το ίχνος-φορτίο της παρελθούσας κοινωνικής συγκρότησης και, επομένως, διατηρεί το αστικό δίκαιο και το κράτος ως αφηρημένους κανονιστικούς κώδικες οργάνωσης της κοινωνικής ζωής.¹²

Η ΔτΠ οικοδομείται εξαρχώς ως μη κράτος εφόσον αποτελεί ένα μηχανισμό καταπίεσης της πλειοψηφίας ενάντια στη μειοψηφία των εκμεταλλευτών. Είναι το

κράτος που επιβάλλει και ανυψώνει σε γενικό το συμφέρον του προλεταριάτου ως αρνητικότητα.

Απομάγευση της οικονομίας – δημοκρατία των παραγωγών

Σε τι συνίσταται ο θετικός-παιδαγωγικός χαρακτήρας της ΔτΠ; Όχι στον προσδιορισμό της από τα φορτία του παρελθόντος, αλλά στο ότι τροποποιεί το παρόν με στόχο το μέλλον. Είναι το συλλογικό υποκείμενο που κληροδοτεί το παλιό υλικό, τόσο ως οικονομική βάση, όσο και ως συνείδηση με συνειδητό στόχο να το μεταπλάσει, υπερβαίνοντας-αίροντας τα βαρίδια του παρελθόντος.

Η ΔτΠ κάνει πράξη την οντολογική αρχή του ανθρώπου να θέτει στόχο (Setzung), να τροποποιεί την κοινωνική πραγματικότητα συνειδητά, όχι μόνο για την άρνηση αλλά και για χάρη αυτού που θέλει να δημιουργήσει και που μπορεί να σχεδιάσει νοητά.

Οι άνθρωποι είναι παράγωγα και παραγωγοί των συνθηκών, η ταύτιση του Είναι και της συνείδησης είναι ακριβώς η στιγμή του κοινωνικού μετασχηματισμού.¹³ Η τελεολογική προβολή (Setzung), όπως

11. «Θα έπρεπε να παρατήσουν όλη τη φλυαρία για το κράτος, ιδιαίτερα ύστερα από την Κομμούνια που δεν ήταν κράτος με την καθαυτή έννοια της λέξης (...) είναι καθαρή ανοησία να μιλά κανείς για “ελεύθερο λαϊκό κράτος”. Όσον καιρό το προλεταριάτο χρειάζεται ακόμα το κράτος, το χρειάζεται όχι προς το συμφέρον της ελευθερίας, αλλά της καταστολής των αντιπάλων του και από τη στιγμή που θα μπορεί κανείς να μιλά για ελευθερία παύει να υπάρχει το κράτος σαν τέτοιο. Γι' αυτό θα προτείναμε εμείς στη λέξη κράτος να βάλουν τη λέξη κοινότητα (Gemeinwesen)» («Επιστολή Engels στον Bebel», Βλ. Κ. Μαρξ, *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, Αθήνα, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, σελ. 47).

12. «Εδώ έχουμε να κάνουμε με την κομμουνιστική κοινωνία, όχι όπως έχει εξελιχθεί πάνω στη δική της βάση, αλλά αντίθετα όπως προβάλλει από την καπιταλιστική κοινωνία, επομένως που από κάθε άποψη, οικονομικά, ηθικά, πνευματικά είναι γεμάτη από τα σημάδια της παλιάς κοινωνίας. (...) Το δίκαιο δεν μπορεί ποτέ να είναι ανώτερο από την οικονομική διαμόρφωση και την καθορισμένη από αυτήν πολιτική ανάπτυξη της κοινωνίας» (Μαρξ, *ό.π.*, σελ. 22-24).

13. «Η σύμπτωση της αλλαγής των περιστάσεων και της ανθρώπινης δραστηριότητας μπορεί να συλληφθεί και να κατανοηθεί έλλογα μόνο ως επαναστατική πράξη» (Μαρξ, «Τρίτη θέση για τον Φούερμαχ»).»

την αναλύει ο Lukacs (1978:7), ενισχύει τη σημασία της συνειδητής πράξης ως το καθοριστικό στοιχείο μετασχηματισμού της πραγματικότητας. Όπως επισημαίνει ο Χρυσής (2008:66-67), «η ίδια η κομμουνιστική επανάσταση μπορεί να προσεγγιστεί ως κατεξοχήν τελεολογική διαδικασία».

Το συνειδητό στοιχείο που αποτελεί το καταφατικό περιεχόμενο της ΔτΠ είναι κυρίαρχο και στο χώρο της οικονομίας. Στο πεδίο της οικονομίας η επέκταση της δημοκρατίας σημαίνει και την άρση της διάκρισης οικονομίας-πολιτικής ως διακριτές βαθμίδες της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η ΔτΠ είναι η απόπειρα αντικατάστασης της αγοράς και της φετιχιστικής λειτουργικότητάς της με τον συνειδητό σχεδιασμό της κοινωνικοποιημένης παραγωγής. Είναι η συνειδητή –σταδιακή– αντικατάσταση των εμπορευματικών σχέσεων και του νόμου της αξίας με την συλλογική (αυτο)οργάνωση των παραγωγών, με την ενσυνείδητη και στοχοθετημένη (Setzung) παραγωγή και αναπαραγωγή των όρων ύπαρξης της κοινωνίας από τα ίδια τα μέλη της. Με αυτό τον τρόπο παράγεται ένα νέο κοινωνικό υποκείμενο που αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως δρώσα παραγωγική δύναμη.

Η οικονομία παραμένει ένας υλικός περιορισμός, ένα όριο, το οποίο όμως απομυστικοποιείται, νοείται στη σχέση του με την ανθρώπινη δραστηριότητα και ευσυνείδητη πράξη. Η παραγωγή ενός νέου ανθρωπολογικού τύπου, μέσα από τον εμπλουτισμό των κοινωνικών σχέσεων, παράγει την απονέκρωση του κράτους, την ολοκλήρωση της δημοκρατίας, την κατάργηση του δικαίου ως αφηρημένου-αλλότριου ρυθμιστικού κανόνα και την αναπαραγωγή της ζωής ως σχέσης προσώπων, απηλλαγμένης από τον κοινωνικό ανταγωνισμό και την πραγμοποίηση.

Η δημοκρατία ως μέσο διαπαιδαγώγησης και συγκρότησης υποκειμένων

Στο πεδίο της πολιτικής η δημοκρατική μορφή της ΔτΠ έχει ως στόχο και πρακτι-

κή της: την απομυστικοποίηση της πολιτικής, τη μαζικοποίηση της δημοκρατίας μέσα από νέους θεσμούς, την άρση της διάκρισης των εξουσιών, την παραγωγή πολιτών που συνειδητά τροποποιούν τις κοινωνικές συνθήκες της ύπαρξής τους. Η ΔτΠ αποτελεί την ποσοτική επέκταση της δημοκρατίας ως μορφής, μέχρι το δομικό της όριο (τυπική μορφή-ταξικό περιεχόμενο, εξαίρεση προλεταριάτου) και την υπέρβαση αυτού του ορίου μέσα από την ποιοτική της μετατροπή σε αληθινή δημοκρατία.¹⁴

Η δημοκρατία είναι ο καλύτερος τρόπος διαπαιδαγώγησης των μαζών στην άσκηση της εξουσίας, προϋποθέτει την εμπλοκή όσο το δυνατόν περισσότερων ανθρώπων, έτσι ώστε η πολιτική να πάψει να αποτελεί λειτουργία και επάγγελμα των ειδικών, άρα μια ξεχωριστή σφαίρα δραστηριότητας που αναπαράγει την αλλοτρίωση και τον πολιτικό φετιχισμό.

Η συγχώνευση των εξουσιών και η μετατροπή του κοινοβουλευτικού σώματος σε εργαζόμενο σώμα με τη διπλή έννοια των βουλευτών-εργατών, αλλά και των βουλευτών που υλοποιούν οι ίδιοι αυτά που εισηγούνται, αποτελεί την άρση της πολιτικής ως διακριτής βαθμίδας της ανθρώπινης δραστηριότητας συγχωνεύοντάς την, με την οικονομία ως τόπο λήψης πολιτικών αποφάσεων, αντιστρέφοντας τον καπιταλιστικό χωρισμό οικονομίας-πολιτικής.

Η ΔτΠ ολοκληρώνει τη δημοκρατία μέσα από την ποσοτική της επέκταση, μέσα από την ενεργό συμμετοχή των μαζών. Η δημοκρατία επεκτείνεται και στη σφαίρα της οικονομίας, στον «μυστικό» χώρο της παραγωγής και αγκαλιάζει όλες τις πτυχές του κοινωνικού πράττειν, άρα αποφετιχοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις.

14. Βλ. Β. Λένιν, *Άπαντα* τ.33- Αθήνα, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2011, σελ. 70-71, αλλά και ο Engels στην κριτική του προγράμματος της Ερφούρτης διατυπώνει εκ νέου τη διαλεκτική δημοκρατίας-ΔτΠ: «[...] Το κόμμα μας και η εργατική τάξη μπορούν να έρθουν στην εξουσία μονάχα με την πολιτική μορφή της λαοκρατικής δημοκρατίας (demokratischen Republic). Η δημοκρατία αυτή είναι μάλιστα που αποτελεί ειδική μορφή της δικτατορίας του προλεταριάτου» (παράτιθεται στο Β. Λένιν, ό.π., σελ 144).

Η ΔτΠ είναι η φάση της τυπικής υπαγωγής του κομμουνισμού, η ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων στην υλική βάση που κληροδοτεί ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, ενώ η ανώτερη βαθμίδα του είναι η φάση της ουσιαστικής υπαγωγής, όπου οι σχέσεις παραγωγής αναπτύσσονται σε συνάρθρωση με τον κομμουνιστικό τρόπο παραγωγής¹⁵.

Η ΔτΠ, ως ειδική μορφή μεταβατικού κράτους-μη κράτους, είναι η πολιτική μορφή της πρώτης φάσης του κομμουνισμού, η απαρχή της απονέκρωσης του κράτους, η διάρρηξη της φυλακής της αξίας και συνεπώς ο συνειδητός σκοπός της είναι να γίνει ο μεταβατικός νομοθέτης, ο οποίος μέσα από τον παιδαγωγικό του ρόλο μετατρέπει τους ανθρώπους σε συνειδητά δρώντα υποκείμενα που θέτουν ως στόχο τους τον κομμουνισμό.

Η δημοκρατία ως όρος μετάβασης στον κομμουνισμό μετά τη συντριβή του αστικού κράτους

Ο Μαρξ θα αποτυπώσει με μεστό τρόπο την κριτική αποτίμηση της Κομμούνας ως κράτος που μισοσβήνει αναλύοντας τους κοινωνικούς και υλικούς όρους της ιδιοτυπίας του προλεταριακής εξουσίας. Θα χαιρετίσει, αν και το μαρξιστικό ρεύμα δεν έχει επ' ουδενί την πολιτική ηγεμονία, την Κομμούνα ως σημείο τομής γιατί προσπαθεί να συντρίψει μαζί με το αστικό κράτος και τους συγκροτητικούς μύθους της αστικής σκέψης: την πολιτική σαν υπόθεση/επάγγελμα των ειδικών, την οικονομία σαν ουδέτερη βαθμίδα της κοινωνίας, τον εγωισμό και την απληστία σαν εγγενή χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης. Η μαρξική κριτική αποτίμηση της Κομμούνας εντάσσει την επέκταση της δημοκρατίας στον απώτερο σκοπό της: «Η Κομμούνα έδωσε στη δημοκρατία

τη βάση πραγματικών δημοκρατικών θεσμών. Όμως ο τελικός της σκοπός δεν ήταν ούτε η “φτηνή κυβέρνηση”, ούτε η “αληθινή δημοκρατία”. Και τα δύο υπήρξαν απλά συνακόλουθά της» (Μαρξ, *Ιστορικά έργα*). Ο Μαρξ τονίζει ότι η Κομμούνα, παρά τα σφάλματά της, «ήταν ουσιαστικά μια κυβέρνηση της εργατικής τάξης, [...] η ανοιχτή πολιτική μορφή με την οποία μπορούσε να συντελεστεί η οικονομική απελευθέρωση της εργασίας» (στο ίδιο).

Το μαρξιστικό ρεύμα, παρά τις διαφωνίες και την αμφιβολία για την έκβαση της εξέγερσης που εξαρχή είχε διατυπώσει, παρά το ιδεολογικό χάσμα με τα κυρίαρχα πολιτικά υποκείμενα της Κομμούνας, θα συμμετάσχει μειοψηφικά στην εξέγερση και αναμφίβολα θα την υπερασπιστεί μετά την ήττα τόσο απέναντι στην αστική αντίδραση, όσο και απέναντι στους φιλόδοξους κληρονόμους της. Το μαρξιστικό ρεύμα και η Α' Διεθνής εξάλλου θα στοχοποιηθούν ως ηθικοί αυτουργοί της Κομμούνας, γι' αυτό και ο Μαρξ θα τονίσει ρητά ότι «η εξέγερση του Παρισιού, ακόμη κι αν την κατασπαράξουν οι λύκοι, τα γουρούνια και τα σκυλιά της παλιάς κοινωνίας, είναι το πιο δοξασμένο κατόρθωμα του κόμματός μας ύστερα από την εξέγερση του Παρισιού τον Ιούνιο» (MEWC, 44:131).

Είναι εμφανές από τη μετέπειτα πορεία των γεγονότων ότι το μαρξιστικό ρεύμα θα υιοθετήσει την Κομμούνα για πολιτικούς λόγους, δίχως να τη θεωρήσει ποτέ υπόδειγμα παντός καιρού στο πλαίσιο του ανταγωνισμού με άλλα ρεύματα της εργατικής τάξης και στο κενό που αφήνει η κατάρρευση των παλιών πολιτικών δυνάμεων του προλεταριάτου.

Το πολιτικό υποκείμενο της ΔτΠ

Οι πολλαπλές προσλήψεις και ερμηνείες της Παρισινής Κομμούνας 150 χρόνια μετά πιστοποιούν όχι μόνο τη σημασία της ως ιστορικό γεγονός που ανασύρεται από τη συλλογική μνήμη σε στιγμές κινδύνου, ούτε ότι δυστυχώς για την ανθρωπότητα παραμένει ακόμα μια ανολοκλήρωτη

15. Το κράτος για τη μαρξική θεωρία είναι παράγωγο της ταξικής διαίρεσης, επομένως η διαδικασία απονέκρωσης του οριοθετείται από την υλική βάση που κληροδοτεί η αστική κοινωνία, αλλά θεωρητικά η απονέκρωση του κράτους ξεκινά από τη στιγμή που το πολιτικό και κοινωνικό υποκείμενο της επανάστασης καταλαμβάνει την εξουσία.

έφοδος στον ουρανό. Καταδεικνύουν ότι η σχέση πρωτοπορίας-μαζών, συνειδητού-αυθόρμητου και πολιτικού-κοινωνικού υποκειμένου παραμένει κομβικό ζήτημα για κάθε γνήσια θεωρητική ή πρακτική ενασχόληση με την επανάσταση ως στρατηγικό ζήτημα.

Μπλανκιστές-προυντονιστές

Στο παράδειγμα της Κομμούνας, πολιτικά την πλειοψηφία (υπάρχουν και μειοψηφίες μαρξιστών και μπακουινιστών) έχουν δύο αντίθετα ιδεολογικά ρεύματα με «γείωση» και πραγματική παρουσία στη γαλλική κοινωνία: οι προυντονιστές και οι μπλανκιστές.

Το κοινό σημείο και των δύο τάσεων είναι ότι πρωταγωνιστούν στην Κομμούνα περισσότερο λόγω «ιστορικής αδράνειας»: η ηγεμονία του έχει ρίζες στο πρόσφατο παρελθόν και στους ταξικούς αγώνες της γαλλικής κοινωνίας τη δεκαετία του 1840, αποτελώντας έτσι, αν και για διαφορετικούς λόγους, ξεπερασμένες μορφές πολιτικών υποκειμένων. *Αντανακλούν με άλλα λόγια σχέσεις διαμεσολάβησης που αντιστοιχούν σε ένα διαφορετικό επίπεδο συνείδησης της εργατικής τάξης αλλά και των ίδιων των δομών πολιτικής διαμεσολάβησης.* Δεν βρισκόμαστε ακόμα στη συγκρότηση των μαζικών κομμάτων, απόρροια και της εισόδου των υποτελών τάξεων στο επίσημο πολιτικό σκηνικό, επομένως οι μορφές πολιτικής εκπροσώπησης των καταπιεσμένων είτε αναπαράγουν αυτούσια σχήματα των πολιτικών συνωμοτικών λεσχών της επαναστατικής Γαλλίας (μπλανκιστές), είτε εστιάζουν στην κοινωνική δράση απαξιώνοντας την πολιτική (προυντονιστές).

Οι προυντονιστές έχουν όλα τα χαρακτηριστικά μιας μικροαστικής ριζοσπαστικής θεώρησης: από την άρνηση της πολιτικής και την αποκοπή της από το κοινωνικό ζήτημα, μέχρι τις αυταπάτες για αλλαγές του συστήματος χωρίς κατάληψη της εξουσίας (βλ κοινοτικές τράπεζες για χρηματοδότηση εργατικών εγχειρημάτων αυτοδιαχείρισης της παραγωγής κτλ).

Με ερείσματα στην Κεντρική Επιτροπή της Εθνοφρουράς, θα εκφράσουν το

κοινοτιστικό-ελευθεριακό πνεύμα της Κομμούνας, δίνοντας έμφαση στην προκήρυξη εκλογών και στην υλοποίηση των θετικών προταγμάτων της προλεταριακής εξουσίας, υποτιμώντας τραγικά την αστική αντίδραση που ήδη εξοπλίζεται.

Οι μπλανκιστές που ελέγχουν πολιτικά τους αντιπροσώπους των Είκοσι Δημοτικών Διαμερισμάτων του Παρισιού και ασκούν διοικητικά καθήκοντα στη διάρκεια της πολιορκίας, προκρίνουν μια συγκεντρωτική άσκηση εξουσίας θεωρώντας ότι η Κομμούνα πρωτίστως πρέπει να τσακίσει δικτατορικά την αστική αντίδραση και μετά να μορφοποιηθεί ως εργατική δημοκρατία, βρίσκοντας σε αυτό σύμμαχο και τη μαρξική κριτική στην Κομμούνα. Οι μπλανκιστές είναι μάχιμοι άνθρωποι της δράσης, ενώ ο Μπλανκί έχει περάσει τη μισή και πλέον ζωή του στη φυλακή. Θεωρούν την επανάσταση υπόθεση μιας συνειδητής μειοψηφίας· γι' αυτό και κατηγορούνται για υποκατάσταση/υποτίμηση του λαού.

Οι μπλανκιστές βεβαίως δεν ήταν μια αποκομμένη μειοψηφία (οι οργανώσεις τους αριθμούσαν δεκάδες χιλιάδες άτομα) αλλά πιο πολύ μια εκδοχή της σχέσης πρωτοπορίας-μαζών που αντανακλούσε το παρελθόν της πολιτικής συνείδησης της εργατικής τάξης και υπερτόνιζε το βουλησιαρχικό στοιχείο δίκως να οριοθετείται πάντοτε από τους κοινωνικούς συσχετισμούς. Ωστόσο, ο μαρξισμός δεν απορρίπτει τη σπουδαιότητα της οργανωμένης συνειδητής πρωτοπορίας, ιδίως τη στιγμή της εξέγερσης· δεν αποτελεί συνεπώς απόρριψη αλλά ανασυγκρότηση/υπέρβαση του μπλανκισμού.

Μετά την ήττα της Κομμούνας και τα δύο ρεύματα θα αποδυναμωθούν και θα αντικατασταθούν σε μεγάλο βαθμό από το ανερχόμενο ρεύμα του μαρξισμού αλλά και από μια διαφορετική εκδοχή αναρχισμού που θα αντλεί από το έργο του Μπακουίν και των Ιταλών/Ισπανών αναρχικών. Το ενδιαφέρον είναι ότι στη μετέπειτα ιστορική εξέλιξη τόσο το μαρξιστικό, όσο και το αναρχικό ρεύμα θα προσπαθήσουν να ανασυγκροτήσουν τις σχέσεις διαμεσολάβησης που κληροδότησε η Κομμούνα με ένα συχνά αντιφατικό

τρόπο. Η πραγματικότητα του 20ού και 21ου αιώνα θα «παράγει» και μαρξιστικές εκδοχές με προυντονικά χαρακτηριστικά που είτε υποτάσσονται στο αυθόρμητο, είτε επικαλούνται τις περιβόητες αντικειμενικές συνθήκες, αλλά και αναρχικές οργανώσεις που αποδέχονται την αξία της πρωτοπορίας ή αυτοχρίζονται ως τέτοια, δίχως όμως να λαμβάνουν πάντοτε υπόψη τους ένα γενικότερο πλαίσιο δράσης.

Πολιτικό υποκείμενο και εργατική εξουσία

Σε κάθε περίπτωση παραμένει το κρίσιμο ερώτημα: ποιο υποκείμενο καταλαμβάνει την εξουσία και στο όνομα ποιων; Η ΔτΠ εκφράζει και ανυψώνει σε γενικό το συμφέρον του προλεταριάτου και αποτελεί την ανώτερη μορφή συγκρότησης του προλεταριάτου σε πολιτικό υποκείμενο. Με αυτή την έννοια το κοινωνικό υποκείμενο της ΔτΠ είναι το προλεταριάτο στο σύνολό του και η εργατική σύνθεση των καταδικασμένων και εκτελεσμένων Κομμουνάρων το πιστοποιεί και εμπειρικά.

Ποιος είναι όμως ο συνειδητός φορέας της ΔτΠ, το πολιτικό υποκείμενο που έχοντας την ηγεμονία, οργανώνει και καθοδηγεί τη διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα αφενός οριοθετεί τα διάφορα πολιτικά ρεύματα, αφετέρου σχετίζεται με το βάθος και την έκταση της εργατικής δημοκρατίας. Είναι το κόμμα ως πεφωτισμένη πρωτοπορία των μαζών, ή αντίθετα το σύνολο του προλεταριάτου που ασκεί την εξουσία μέσα από συμβουλευτικές δομές;

Στην πρώτη περίπτωση ποια είναι η δικλίδα ασφαλείας απέναντι στον εκφυλισμό της εργατικής δημοκρατίας, στην παθητικοποίηση των μαζών και στην ανάθεση των κυβερνητικών καθηκόντων στους ειδικούς; Στη δεύτερη περίπτωση πώς είναι εφικτό από τη μια μέρα στην άλλη, παθητικές –μη συνειδητοποιημένες μάζες– που παρέμειναν τέτοιες ακόμα και τη στιγμή της επαναστατικής τομής να μετατραπούν σε επαναστατική δύναμη; Πώς γίνεται να αρθεί άμεσα η διαμεσολάβηση της διανόησης και άρα του κόμματος-πρωτοπορίας; Με ποιον τρόπο

πραγματώνεται η διαλεκτική πρωτοπορίας-μαζών έτσι ώστε ούτε να αναπαρχθεί η γραφειοκρατία των ειδικών, ούτε η συνειδητή μειοψηφία να υποταχτεί στη μέση συνείδηση όπως αυτή βγαίνει μέσα από αιώνες προλήψεων και καταπίεσης;

Θεωρώ πως το πολιτικό υποκείμενο της επαναστατικής δικτατορίας δεν είναι γενικά κι αόριστα το προλεταριάτο ή οι καταπιεσμένοι, αλλά οι συνειδητές τους δυνάμεις οργανωμένες σε μορφή κόμματος. Η συνθήκη αυτή παραμένει αναντικατάστατη και κανένα σοβιέ ή άλλη μορφή οργάνωσης του προλεταριάτου δεν μπορεί να ανταγωνιστεί τη σημασία της πολιτικής πρωτοπορίας, όταν βεβαίως αυτή συνδιαλέγεται (αλλά δεν υποτάσσεται) με τη συνείδηση των μαζών.

Η ΔτΠ δεν είναι η στιγμή που η εξουσία διαχέεται αδιαμεσολάβητα στο λαό, γιατί παρά την επαναστατική τομή-ασυνέχεια, η προλεταριακή δικτατορία διαδέχεται τον καπιταλισμό και την παραγόμενη από αυτόν συνείδηση. Όλες οι επαναστάσεις της νεωτερικότητας είχαν ως κύριο γνώρισμά τους ένα πολιτικό υποκείμενο, που οργανωμένο διακριτά από τις μάζες, στη βάση ενός συνειδητού σχεδίου οικοδόμησης και κοινής ιδεολογικής αναφοράς, εξέφραζε διαμεσολαβημένα το γενικό συμφέρον του κοινωνικού υποκειμένου. Γι' αυτό και τα αποτελέσματα των επαναστάσεων, ανεξάρτητα από το κοινωνικό τους περιεχόμενο, βραίνονται αυτά τα πολιτικά υποκείμενα.

Η ύπαρξη ενός πολιτικού υποκειμένου που αναλαμβάνει την ευθύνη της κατάληψης της εξουσίας και το καθήκον της ανοικοδόμησης αποτελεί *τυπολογικό χαρακτηριστικό των επαναστάσεων, αναγκαία αν και όχι επαρκή συνθήκη για τη νικηφόρα έκβασή τους*. Το προλεταριάτο είναι επαναστατικό υποκείμενο μόνο όταν, μέσω πολύπλοκων πολιτικών διαμεσολαβήσεων, ανυψώνεται σε αρνητικότητα¹⁶. Η ΔτΠ είναι η κορύφωση αυτής της διαδικασίας που ολοκληρώνει τη διαλεκτική *τάξης καθ' εαυτής και δι' εαυτήν*.

16. Σε επιστολή του προς το Σβάιτσερ στις 13-2-1865 ο Μαρξ τονίζει πως «η εργατική τάξη ή είναι επαναστατική ή δεν είναι τίποτα».

Αν η ΔτΠ είναι και η διαδικασία αυτοκατάργησης του προλεταριάτου, τότε την ηγεμονία (όχι την κυριαρχία) δεν μπορεί παρά να την έχει η συνειδητή πρωτοπορία που, ανεξάρτητα από τα πισωγυρίσματα, τις δυσκολίες και την κόπωση της επαναστατικής διαδικασίας, μένει προσπλωμένη στο στρατηγικό δέον της οικοδόμησης της αταξικής κοινωνίας.

Αναμφισβήτητα, το συνειδητό προλεταριάτο οικοδομεί με τέτοιες μορφές την εξουσία, ώστε να εμπλακούν και να συμμετέχουν στην άσκηση της ευρύτερης μάζες (σοβιέτ), ενδεχομένως να ανασυγκροτήσει σε ανώτερο βαθμό τις πιο ουσιαστικές εκδοχές των μορφών εκπροσώπησης που κληρονομεί από την αστική κοινωνία και αυτή η διαλεκτική καταστροφής-δημιουργίας θωρακίζει δυναμικά το επαναστατικό εγχείρημα από τον εκφυλισμό του.

Φυσικά, καμία συνειδητή δύναμη, καμία βούληση δεν δρα στο κενό, ανεξάρτητα από βαθύτερες κοινωνικές διεργασίες. Κρίνω πως πρέπει να στοχαστούμε εκ νέου πάνω στο ζήτημα της πρωτοπορίας και να αναρωτηθούμε για τη διαλεκτική της σχέση με την κίνηση ευρύτερων μαζών (αναγκαίος όρος των επαναστάσεων) πέρα από ηθικολογίες και ανύπαρκτες κοινωνικές πλειοψηφίες, έχοντας ταυτόχρονα επίγνωση των αντιφάσεων και των κινδύνων που κρύβει ο «δικτατορικός» δρόμος προς τον κομμουνισμό. Υπάρχει εξάλλου πλούσια και επώδυνη εμπειρία που δεν μπορεί να αγνοηθεί στο όνομα μιας ρομαντικής πρόσληψης

των πτηνμένων αγών εξεγέρσεων όπως η Κομμούνια.

Από την άλλη μεριά, δεν υπερβαίνουμε αυτές τις αντιφάσεις, είτε θεωρώντας το κόμμα απλή συνείδηση που μεταλαμβάνεται σε κάποιο εν υπνώσει μεταφυσικό κοινωνικό υποκείμενο (εργατική τάξη ή λιάς) το οποίο είναι αγνό και αδιαμεσολάβητο από τη φύση του, είτε επικαλούμενοι αφηρημένα τον δημοκρατικό δρόμο προς το σοσιαλισμό.

Ενάμισι αιώνα μετά την έφοδο στον ουρανό, στον ώριμο 21ο αιώνα και στον ορίζοντα μιας τεχνολογικής καπιταλιστικής δυστοπίας η εμπειρία της Κομμούνιας φτάνει στο παρόν μας ως απόηχος και ως απαστράπτον *σήμα κινδύνου*. Οι γυναίκες και οι άντρες που έπεσαν στα οδοφράγματα των παρισινών δρόμων επιδιώκοντας μια κοινωνία απηλλαγμένη από την οδύνη της αλλοτρίωσης, της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης μάς υπενθυμίζουν ότι ο κομμουνισμός δεν είναι ούτε υπόθεση ανόθευτων κοινωνικών υποκειμένων ούτε πεφωτισμένων αυτοαναφορικών πρωτοποριών. Οι έφοδοι στον κόκκινο ουρανό προκύπτουν από έναν συχνά αστάθμητο, αλλά όχι τυχαίο, συνδυασμό δομικών αντιθέσεων και της συνειδητής δράσης για την υπέρβασή τους: μιας ενσυνειδητής δράσης που αντλεί από το παρελθόν, μάχεται να δικαιώσει όλες τις προηγούμενες επαναστατικές απόπειρες, αλλά το βλέμμα της στρέφεται αναπόφευκτα στο μέλλον που διαμορφώνεται αιθέρια αλλά και με σποραδικά τραντάγματα στο εδώ και τώρα. **T**

b

Benjamin W. 2002, *Για μια κριτική της Βίας*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.

Bensaid D. 2006, *Sur la question juive, Presentation et commentaires*, Paris: Editions Fabrique.

Blanqui A. 2007, *Maintenant, il faut des armes, textes choisis et présentés par Dominique Le Nuz*, Paris: La Fabrique.

Λένιν Β. 1975, *Τα άμεσα καθήκοντα της σοβιετικής εξουσίας*, Αθήνα: Ειρήνη.

Λένιν Β. 2011, *Άπαντα*, τ. 33, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Lukàcs G. 2002, *Le jeune Marx, son evolution philosophique de 1840 à 1844*, Paris: Editions de la Passion.

Lukàcs G. 1978, *The ontology of Social Being (2. Marx)*, London: The Merlin Press.

Marx K. 2014, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840*, Θ. Γκιούρας (επιμ.), Αθήνα: ΚΨΜ.

Marx K. 1978 (1843), *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Μαρξ Κ. 2012α, *Ταξικοί αγώνες στη Γαλλία 1848-1850*, Αθήνα:

Σύγχρονη Εποχή.

Μαρξ Κ. 2012β, *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Μαρξ Κ. (χ.κ.έ), *Ιστορικά έργα: Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, Αθήνα: Αναγνωστίδης.

Μαρξ Κ. 1994, *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Marx K. - Engels F. 1975, *MECW*, London: Lawrence & Wishart.

Χρύσης Α. 2008, *Για τη διαλεκτική εξουσίας επανάστασης*, Αθήνα: ΚΨΜ.